

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

АНДРОСОВА НАТАЛЯ МИКОЛАЇВНА

УДК 373.3.091.33–028.16

**ДИДАКТИЧНІ УМОВИ ПОЄДНАННЯ СЛОВЕСНИХ МЕТОДІВ
НАВЧАННЯ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ**

13.00.09 – теорія навчання

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Кривий Ріг – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Центральноукраїнському державному педагогічному університеті ім. Володимира Винниченка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, професор
ОМЕЛЬЯНЕНКО Світлана Віталіївна,
Центральноукраїнський державний
педагогічний університет імені Володимира
Винниченка,
учений секретар.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор,
КОВАЛЕНКО Оксана Анатоліївна,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди,
завідувач кафедри практики англійського
усного і писемного мовлення;

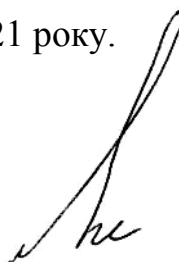
кандидат педагогічних наук, доцент
БЕСКОРСА Олена Сергіївна,
Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний
університет» (м. Слов'янськ),
доцент кафедри теорії і практики початкової
освіти.

Захист відбудеться «08» квітня 2021 р. об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 09.053.01 у Криворізькому державному педагогічному університеті за адресою: 50086, м. Кривий Ріг, пр. Гагаріна, 54, конференц-зала (№ 230).

Із дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Криворізького державного педагогічного університету: 50086, м. Кривий Ріг, пр. Гагаріна, 54 та на офіційному WEB-сайті закладу за посиланням: <https://kdpu.edu.ua>.

Автореферат розіслано «05» березня 2021 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т. М. Мішеніна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. У період освітньо-культурного поступу незалежної України постає питання про відповідність вітчизняної системи освіти вимогам нового суспільства. Це спонукає до перегляду основних положень у сферах навчання і виховання, до реформ як у змісті освіти, так і щодо принципів, методів, прийомів і засобів освітньої діяльності. Концепція нової української школи, Державний стандарт початкової освіти актуалізують нагальну потребу досягнення мети – усебічного розвитку дитини, її компетентностей, формування цінностей, розвитку самостійності особистості. Задля реалізації зазначеної мети необхідні нові теоретичні підходи до удосконалення методів навчання; з'ясування їх суті, функцій, визначення умов ефективного застосування різних груп методів у навчанні учнів початкових класів.

Етап початкової (елементарної) освіти за останнє півстоліття (зміст, дидактичний супровід) аналізувався із психолого-педагогічної, соціологічної, фізіологічної позицій: види діяльності, притаманні різним віковим категоріям (Д. Ельконін, О. Леонт'єв, В. Репкін); методів і прийомів, що є ефективними у викладанні й учінні (А. Алексюк, Ю. Бабанський, Т. Байбара, А. Балаєв, Д. Лордкіпанідзе, І. Пудалов); відповідність змісту навчальних програм розумовим можливостям дітей певного віку (О. Дусавицький, Л. Занков, Г. Костюк, Н. Менчинська). Досліджувалися питання організації діяльності поза межами навчання у школі, зокрема – вплив соціальних чинників на рівень сформованості особистості дитини (В. Мухіна, В. Сухомлинський); стиль спілкування, емоційне ставлення до навколишнього (Ш. Амонашвілі, Р. Бернс, О. Проскура).

У дослідженнях О. Бескорсої, Н. Бібик, М. Вашуленка, В. Вихрущ та А. Пушинської, М. Гордійчук, О. Коваленко, Я. Кодлюк, Н. Коломієць, О. Кондратюк, О. Конкіної, К. Лазаревої, В. Мартиненко, М. Матішак, О. Онопрієнко, С. Панфілової, І. Романової, Т. Чернецької розкриваються актуальні питання організації освітнього процесу в початковій школі. Відділом початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України розробляються проблеми технологій компетентісно орієнтованого навчання в початковій школі.

Методи навчання як педагогічна проблема належать до широко досліджуваних. Педагоги кінця ХХ – початку ХХІ століття (А. Алексюк, Ю. Бабанський, С. Гончаренко, І. Козловська, А. Хуторський та ін.) досліджували сутність методу навчання як дидактичної категорії, його структуру, критерії вибору методів навчання, поєднання окремих методів навчання, відзначаючи пріоритетність словесних методів.

Значення, роль і місце словесних методів навчання в освітньому процесі обґрунтовано Ю. Бабанським, В. Буряком, М. Вашуленком, Л. Нечепоренко, П. Підкасистим, І. Підласим, М. Скаткіним, В. Сухомлинським, Т. Щокіною та ін. Реалізація індивідуалізації в навчанні учнів початкової школи, специфіка формування типів мислення й роль словесних методів у цих

процесах проаналізовано в роботах О. Гісь, М. Пристінської; розкрито дидактичні основи словесних методів навчання на матеріалах загальноосвітньої школи (С. Лукач, О. Почерніна, О. Савченко); проаналізовані етнопедагогічні аспекти вибору та застосування словесних методів навчання в середній загальноосвітній школі (Д. Антонович, Г. Волков, М. Стельмахович), схарактеризовано принципи родинного виховання: діалогічності у спілкуванні, прийняття незалежності дитини (Т. Довженко). Проблемам оптимального застосування усного викладу, лекції, розповіді, розробки бесід творчого, евристичного характеру в шкільній практиці присвячено монографічні праці та наукові статті вчених А. Алексюка, О. Болтунова, Я. Бурлаки, І. Лебедевої, В. Лозової, О. Савченко, І. Свиридової, Г. Троцько та ін. Словесні методи в аспекті застосування інноваційних технологій в освітньому процесі школи розглядають О. Бескорса й Д. Моторіна, Л. Даниленко, О. Падалка, А. Нісімчук, І. Смолюк, О. Шпак, В. Химинець та М. Кірик. У психолого-педагогічних розвідках розкрито діалектичний зв'язок між використанням словесних методів навчання і формуванням в учнів умінь сприймати та розуміти навчальний матеріал, відтворювати інформацію у словесній формі, аналізувати й порівнювати думки учасника діалогу, формулювати і використовувати доречні словесні конструкції задля співпраці у групах та парах, що сприяє формуванню високого рівня засвоєних знань, який має вияв на рівні таких характеристик, як міцність і глибина.

Своєчасність дослідження взаємопов'язаного застосування словесних методів навчання відтворює тенденції вітчизняної освіти до гуманізації та гуманітаризації освітнього процесу, надання йому особистісно-зорієнтованого спрямування. Майстерне використання слова є потужним чинником формування в молодших школярів позитивної мотивації до навчання, свідомого оволодіння системою знань, основою для формування умінь, розвитку творчих здібностей.

Водночас словесні методи навчання реалізують не лише освітню функцію: оволодіння учнями змістом навчання, а й розвивальну та виховну: оволодіння ключовими компетентностями (загальнокультурною, громадянською, здоров'язбережувальною й інформаційно-комунікаційною); комунікативною компетентністю (здатність особистості застосувати в конкретному спілкуванні знання мови, способи взаємодії з навколишніми і віддаленими людьми й подіями, навички роботи у групі, володіння різними соціальними ролями), що сприяють формуванню життєво важливих компетентностей, як-от: наводити аргументи й докази власного, того чи того бачення; аналізувати й оцінювати інформацію, використовувати інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) задля оброблення інформації; узагальнювати факти, робити висновки тощо. Учитель початкової школи має не лише забезпечити передавання інформації учням, сприяти оволодінню школярами певним обсягом знань, а й розвивати здібності вихованців.

Потреба в дослідженні поєднання словесних методів навчання в початковій школі зумовлена низкою *суперечностей*:

– між вимогами щодо реформування системи освіти в цілому та потребою оновлення методичних підходів, що вважалися традиційними;

– між теоретизацією змісту освіти, інформаційним навантаженням учнів початкових класів та їхніми фізіологічними і психологічними можливостями засвоїти значні обсяги різногалузевої інформації, вільно орієнтуватися в знаннях;

– між емпіричним рівнем володіння вчителем комплексом методів навчання та новими науковими підходами до технологій, що пропонуються педагогам для впровадження.

Недостатня наукова розробленість проблеми, її актуальність і практична значущість зумовили вибір теми дослідження **«Дидактичні умови поєднання словесних методів навчання у початковій школі»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дослідження є складником науково-дослідницької проблеми кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка «Шляхи удосконалення навчально-виховного процесу у вищій та середній школі» (протокол № 10 від 28.05.2003) та теми науково-дослідної лабораторії «Ключові компетентності початкової освіти» Інституту педагогіки НАПН України на базі Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка «Шляхи вдосконалення навчально-виховного процесу в початковій школі в умовах компетенізації освіти» (номер державної реєстрації 0110U007784). Тему дослідження «Дидактичні умови поєднання словесних методів навчання у початковій школі» затверджено на засіданні вченої ради Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (протокол № 02 від 25.09.2000 р.) та узгоджено на засіданні Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 01 від 23.01.2001 р.).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці дидактичних умов, що забезпечать ефективно поєднання словесних методів навчання в досягненні цілей навчання молодших школярів.

Відповідно до мети визначено такі **завдання**:

1) вивчити стан проблеми поєднання словесних методів навчання в сучасній теорії та практиці початкової школи; проаналізувати ретроспективу поглядів фахівців на класифікацію методів навчання, особливості поєднання словесних методів між собою та з іншими групами методів, проблему вибору методів навчання в початковій школі;

2) визначити сутність поєднання словесних методів навчання в початковій школі й уточнити критерії їх ефективності;

3) розробити дидактичну модель поєднання словесних методів навчання в початковій школі;

4) теоретично обґрунтувати дидактичні умови ефективності поєднання словесних методів навчання у початковій школі;

5) здійснити експериментальну перевірку виокремлених дидактичних умов, які забезпечують ефективно поєднання словесних методів навчання в досягненні цілей навчання молодших школярів;

б) розробити методичні рекомендації для оптимального поєднання словесних методів навчання у початковій школі.

Об'єкт дослідження – процес навчання в початкових класах закладів загальної середньої освіти.

Предмет дослідження – дидактичні умови поєднання словесних методів в процесі навчання молодших школярів.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: філософська теорія пізнання, психологічні й педагогічні положення про особистість (Л. Виготський, В. Крутецький, О. Леонт'єв, І. Лернер, М. Махмутов, Н. Менчинська, С. Рубінштейн, В. Сухомлинський, Н. Талізїна); фундаментальні ідеї системного підходу до аналізу педагогічних явищ і процесів (Б. Анан'єв, В. Афанасьєв, В. Беспалько, І. Блауберг, В. Кушнір, Є. Лодатко, І. Малафійк, Т. Ільїна, Л. Хомич, Б. Юдін); концепції розвитку особистості в навчальній діяльності (Т. Гончаренко, В. Лозова, О. Савченко, І. Якиманська); концепції демократизації, гуманізації, оптимізації навчання й розвитку особистості (Ю. Бабанський, Н. Бібік, М. Данилов, І. Зязюн, Б. Єсіпов, В. Сластьонін); концепції психології про діяльнісну сутність особистості, її структуру, діяльнісний підхід до її розвитку (В. Давидов, О. Дусавицький, С. Максименко, С. Рубінштейн); обґрунтування педагогічних засад компетентнісного підходу в навчанні молодших школярів (О. Бескорса, Н. Бібік, О. Савченко, О. Онопрієнко, В. Вихрущ, Я. Кодлюк); принцип діалогічності спілкування та мислення (Г. Балл, В. Біблер, Н. Гавриш, Г. Дьяконов, Л. Кардаш, О. Кондратюк).

Методи дослідження: *теоретичні* – теоретичний аналіз філософської, психологічної, науково-практичної та методичної літератури з проблем дослідження, інтерпретація теорій і методик, які дали змогу систематизувати теоретичні матеріали за темою дослідження, уточнити суть поняття «поєднання словесних методів навчання», конкретизувати його зміст відповідно до особливостей молодшого шкільного віку, виявити дидактичні умови розв'язання досліджуваної проблеми; узагальнення матеріалів педагогічного експерименту, вітчизняного й закордонного досвіду освітньої роботи учителів дозволили визначити зміст та особливості поєднання словесних методів навчання у початковій школі; *емпіричні* – спостереження за навчальним процесом, вивчення та узагальнення педагогічного досвіду, бесіда, анкетування, що сприяли вивченню проблеми щодо ефективного поєднання методів навчання; педагогічний експеримент у сукупності підготовчого, констатувального і формувального етапів, який надав змогу дослідити реальний стан проблеми ефективного поєднання словесних методів навчання в досягненні цілей освіти молодших школярів, здійснити експериментальну перевірку дидактичних умов, апробувати й підтвердити ефективність упровадження цих умов; *статистичні*: кількісна та якісна

оброблення результатів педагогічного експерименту здійснювалася для визначення достовірності результатів експериментального дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що *уперше* визначено сутність поєднання словесних методів навчання у початковій школі; розроблено модель поєднання словесних методів навчання в початковій школі, що складається з цільового, змістового, процесуального й результативного блоків; теоретично обґрунтовано дидактичні умови поєднання словесних методів навчання (розповідь, пояснення, бесіда, інструктаж), а саме: урахування чуттєво-емпіричного досвіду та наявних теоретичних знань у школярів; узгодження монологічного й діалогічного мовлення в навчанні молодших школярів; урахування зовнішніх зв'язків у поєднанні словесних методів навчання із їх внутрішньою структурою, виконання яких сприяє ефективному досягненню цілей навчання молодших школярів та раціоналізації праці вчителів початкових класів; запропоновано розробку тренінгових занять для вчителів з метою створення оптимальних умов для ефективного розв'язання завдань освіти учнів у процесі поєднання словесних методів навчання в початковій школі; *уточнено* критерії визначення ефективності поєднання словесних методів навчання в початковій школі; *подальшого розвитку дістали* положення щодо використання тренінгових вправ, ділових ігор, аналізу конкретних ситуацій у вдосконаленні підготовки вчителів початкових класів до поєднання словесних методів навчання; алгоритми вибору й поєднання словесних методів навчання в початковій школі.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні дидактичної моделі поєднання словесних методів навчання в початковій школі. Матеріали дослідження стали основою розроблених методичних матеріалів для вчителів початкових класів та студентів педагогічних закладів вищої освіти за напрямом підготовки 013 Початкова освіта, розділу колективної монографії щодо формування здатності створювати оптимальні умови для ефективного розв'язання завдань освіти учнів у процесі поєднання словесних методів навчання в початковій школі. Їх можна використовувати в подальших дослідженнях проблеми вдосконалення освітнього процесу в початковій школі; розробленні методичних рекомендацій, укладанні навчальних посібників для підготовки майбутніх учителів початкових класів.

Основні результати дисертаційної роботи упроваджено в освітній процес шкіл Ганнівської загальноосвітньої школи І–ІІІ ст. Петрівської районної ради Кіровоградської області (довідка № 127 від 18.09.2014 р.); Комунального закладу «Економіко-правовий ліцей – загальноосвітній навчальний заклад І –ІІІ ст. № 34; ліцею «Сучасник» Кіровоградської міської ради Кіровоградської області (довідка № 289 від 17.09.2014 р.); Новоандріївського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа І–ІІІ ст. – дошкільний навчальний заклад» Новгородківської районної ради Кіровоградської області (довідка № 49 від 17.09.2014 р.); Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (довідка № 334 від 16.11.2020 р.); Мелітопольського

державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 01–28/1676 від 30.10.2020 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення дослідження систематично обговорювалися на засіданнях кафедри педагогіки початкової та дошкільної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (2001 – 2020 рр.), реалізовано у виступах на: *міжнародних науково-практичних конференціях*: «Демократія і освіта» (м. Київ – м. Кіровоград, 2001 р.), «Формування естетичної культури майбутніх вчителів засобами мистецтва» (м. Кіровоград, 2006 р.), «Стратегія качества в промышленности и образовании» (м. Варна, Болгарія, 2013 р.), «Становлення творчої особистості в умовах компетентнісної освіти» (м. Кривий Ріг, 2015 р.), «Еколого-валеологічне виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в сучасному освітньому просторі» (м. Суми, 2015 р.), «Естетичні орієнтири дошкільної і початкової освіти: теорія і практика» (м. Суми, 2017 р.), «Еколого-валеологічне виховання дітей дошкільного та молодшого віку в сучасному освітньому просторі» (м. Суми, 2018 р.), «Технології професійної підготовки майбутнього вчителя: сучасні моделі і компетентнісний дискурс педагогіки А. С. Макаренка» (м. Полтава, 2020 р.); *міжнародній науково-методичній конференції* «Підготовка вчителя початкової школи в умовах нової парадигми освіти» (м. Київ, 2004 р.); *міжнародних Захаренківських Педагогічних читаннях* «Формування особистості. Людина в закладах освіти» (м. Черкаси, 2011 р.); *трьох всеукраїнських науково-практичних конференціях*; *семи обласних науково-практичних конференціях*.

Публікації. Результати дисертаційної праці викладено у 24 одноосібних публікаціях: 10 – у наукових фахових виданнях України; 3 – у міжнародних виданнях, 1 – у колективній монографії, 4 – в інших виданнях України, 6 – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій; 1 – методичні рекомендації.

Структура й обсяг дисертації. Дослідження складається з анотацій, вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (389 найменувань), 3 додатків на 75 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 308 сторінок. Основний зміст дисертації викладено на 207 сторінках. Робота містить 3 рисунки, 10 таблиць, 1 формулу.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, розкрито сутність і загальний стан наукового розроблення проблеми; встановлено суперечності; зазначено зв'язок роботи з науковими темами; визначено мету, завдання, методологічну та теоретичну основи, об'єкт, предмет, методи дослідження; висвітлено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; представлено інформацію про апробацію та впровадження

основних положень дисертації; наведено дані про публікації, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі – **«Теоретичні основи поєднання словесних методів навчання»** – проаналізовано стан розроблення проблеми методів навчання, їх вибору і поєднання, сформовано вихідні засади дослідження, представлено дидактичну модель поєднання. З'ясовано поняття методу в контексті системного підходу як системного об'єкту, що охоплює види й прийоми взаємопов'язаної впорядкованої діяльності вчителя й навчальної діяльності молодших школярів, дії й операції, які забезпечують досягнення визначених цілей і завдань. У роботі спиралися на загальноновизнані положення дидактики, які полягають у тому, що методи навчання реалізують функції, які мають кореляцію з функціями навчання (спонукальною, освітньою, виховною, розвивальною, контролью-корекційною). Розглянуто питання підходів до поєднання методів, зокрема його розуміння видатними педагогами та психологами; виокремлено напрями, що висвітлюють неоднозначність вибору й поєднання методів навчання, наявність комплексу умов їх ефективності. Розкрито роль словесних методів у сучасних технологіях початкової освіти; доведено, що провідними словесними методами у них є бесіда, пояснення, розповідь, інструктаж. З'ясовано, що вибір і поєднання методів є найбільш складним і важливим елементом оптимізації процесу навчання та виховання. Ґрунтовний аналіз науково-педагогічних праць щодо змісту, класифікації, методики вибору й поєднання методів навчання дозволив зробити узагальнення про те, що словесні методи є основою, яка скеровує вибір учителем інших методів задля досягнення цілей уроку; сучасна педагогічна наукова думка репрезентує поодинокі дослідження ефективності поєднання окремих словесних методів з іншими, водночас у психолого-педагогічних напрацюваннях відсутній об'єднувальний чинник, який обґрунтовується в дослідженні як сукупність визначених дидактичних умов. У розробленій авторській моделі поєднання словесних методів навчання молодших школярів запропоновано варіативність поєднання на основі прогнозування, завдяки чому вчитель отримує знання про доцільність застосування різних методів навчання задля досягнення освітньої мети, впливу на мотивацію навчально-пізнавальної діяльності, логіку пізнавального процесу, пізнавальну активність і самостійність (рис. 1). Взаємопов'язані блоки дидактичної моделі розкривають оптимальний спосіб досягнення визначених Державним стандартом початкової освіти результатів освіти молодших школярів. У змістовому блоці визначено поняття «поєднання словесних методів навчання»; процесуальному блоці сформульовано авторське бачення поняття «дидактична умова» як сукупності об'єктивних можливостей, обставин і заходів процесу навчання, що становить результат цілеспрямованого відбору, конструювання і використання елементів його змісту, методів, організаційних форм задля досягнення визначених освітніх цілей.

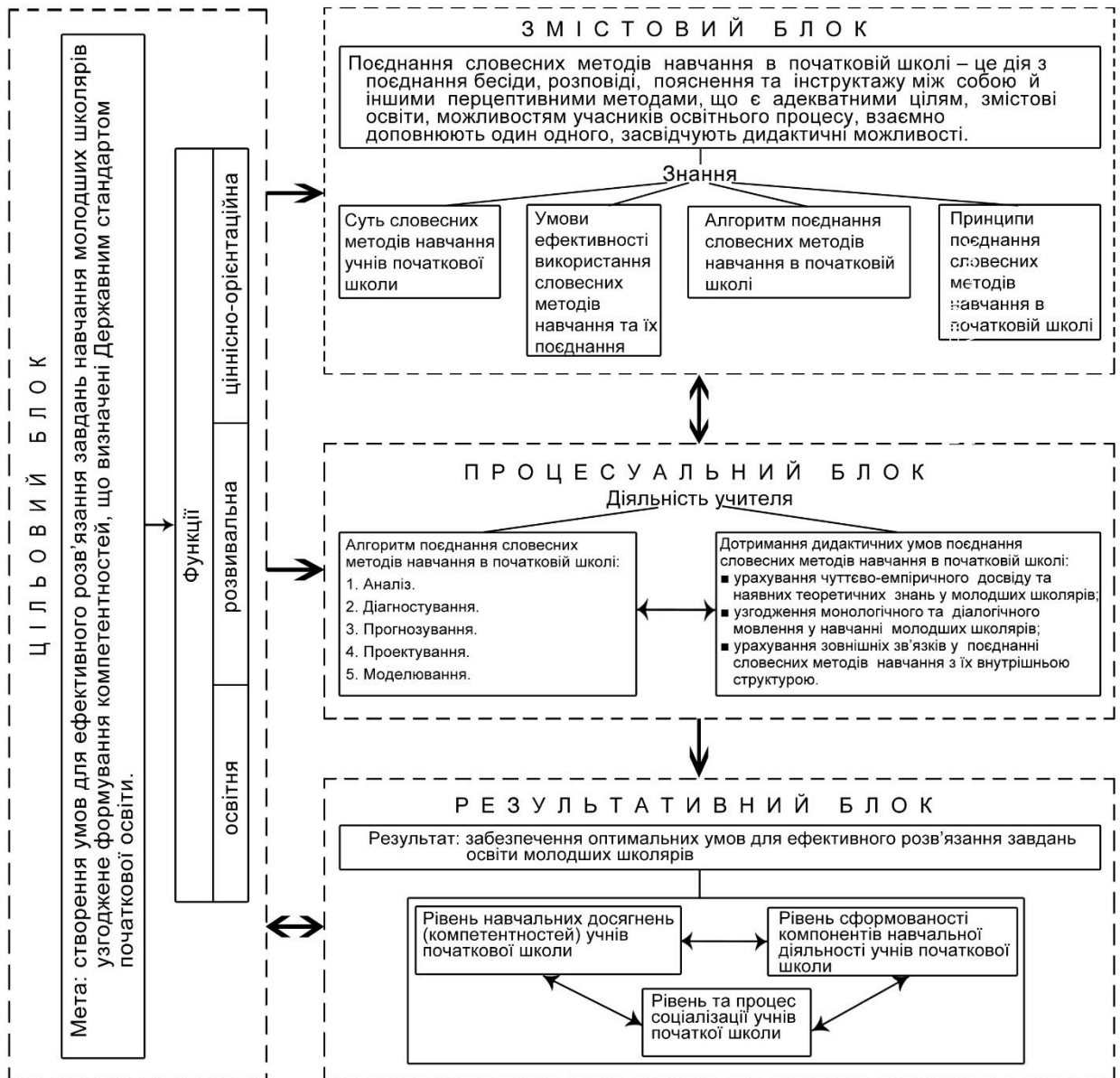

Рис.1 Модель поєднання словесних методів навчання в початковій школі

У процесі виокремлення дидактичних умов досліджувалося аспектуальне поєднання в межах кожної умови словесних методів навчання, конкретизовано загальновизнані критерії вибору методів навчання з урахуванням специфіки організації освітнього процесу в початковій школі. У результативному блоці окреслено результат поєднання методів і критеріїв його досягнення.

У другому розділі – «**Теоретичне обґрунтування дидактичних умов ефективності поєднання словесних методів навчання у початковій школі**» – на основі аналізу філософської, психолого-педагогічної літератури та спостереження над роботою вчителів початкових класів визначено й обґрунтовано дидактичні умови поєднання словесних методів навчання: урахування чуттєво-емпіричного досвіду й наявних теоретичних знань у молодших школярів; узгодження монологічного й діалогічного мовлення у

навчанні молодших школярів; урахування зовнішніх зв'язків у поєднанні словесних методів навчання із їх внутрішньою структурою.

Спираючись на державні вимоги щодо формування в учнів школи І ступеня наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних, психофізіологічних особливостей і потреб, концептуальні ідеї формування соціально успішної особистості молодшого школяра, сучасні дослідження суб'єкт-суб'єктної парадигми освіти, актуалізовано потребу оволодіння учнями сучасними методами наукового пізнання, методами і прийомами пізнавальної та практичної діяльності, розвитку мислення; обґрунтовано, що досягнення визначених цілей є ефективним за умови цілеспрямованої, свідомо організованої й динамічної взаємодії вчителя і молодших школярів, що передбачає як викладання, так і учіння.

На основі аналізу наукової літератури розглянуто поняття пізнання, його рівні (емпіричний і теоретичний), виокремлено особливу цінність конкретно-чуттєвого життєвого досвіду дитини для формування мислення, яке на подальших етапах виражається у слові; проаналізовано зв'язок між вибором змісту навчального матеріалу, а також методів та способів його опанування.

Задля теоретичного обґрунтування дидактичної умови врахування чуттєво-емпіричного досвіду та наявних теоретичних знань у школярів використано провідні ідеї постійної еволюції теорії й емпірії, ідея цілісності розвитку особистості молодшого школяра, дослідження психологів у галузі мислення та пам'яті, високий рівень теоретизації інформаційного простору, активне упровадження інноваційних технологій, інтеграція навчальних предметів початкової освіти (контент-орієнтована інтеграція на основі змісту навчальних предметів; інтеграція у формуванні наскрізних умінь та ключових навичок; інтеграція на ціннісно-смісловому рівні або інтеграція перспектив). У дослідженні послідовно доведено ефективність застосування різних груп навчальних методів у поєднанні як міжгруповому, так і внутрішньогруповому рівнях з переважаючою активністю молодшого школяра.

В основі обґрунтування дидактичної умови узгодження монологічного та діалогічного мовлення в навчанні молодших школярів покладено поняття мовлення (діалогічне та монологічне), роль мовлення вчителя як засобу досягнення освітніх цілей, продуктивність й розвивальні можливості пізнавальної діяльності учасників освітнього процесу шляхом дидактично організованого діалогу, інтерактивність діяльності як передумови соціалізації особистості, діалогічність рефлексивного мислення. Наголошуємо на важливості готовності вчителя планувати й оцінювати кожен свій вплив, ураховуючи завдання уроку, обмеженість застосування діалогічного методу через недостатність у молодших школярів наукових знань, життєвого досвіду й рівня сформованості у них загальнопізнавальних умінь і навичок.

Основою обґрунтування дидактичної умови врахування зовнішніх зв'язків у поєднанні словесних методів навчання із їх внутрішньою структурою є твердження про те, що метод навчання є багатовимірним явищем, яке охоплює різноаспектні кореляції, що мають місце в освітньому

процесі. Таке поєднання словесних методів навчання передбачає знання раціональної структури кожного з методів, їх можливі різновиди й умови доцільного використання, тобто те, які прийоми, дії, операції вчителя і молодших школярів передбачає реалізація методу; яка їх послідовність є більш раціональною. До кожної дидактичної умови наведено конкретні приклади дій вчителя і молодших школярів із поєднання словесних методів.

У третьому розділі – **«Експериментальне дослідження дидактичних умов ефективності поєднання словесних методів навчання у початковій школі»** – висвітлено матеріал розроблення критеріїв ефективності поєднання словесних методів навчання, проаналізовано відповідний педагогічний досвід учителів початкових класів, описано організацію й результати проведених констатувального та формувального експериментів.

Дослідна робота з перевірки моделі й дидактичних умов поєднання словесних методів навчання в початковій школі здійснювалася в декілька етапів. На першому етапі проведено констатувальний експеримент (анкетування вчителів та спостереження над навчальним процесом під час уроків у початкових класах), метою якого було виявлення суперечностей, що виникають у процесі використання учителями методів навчання, впливу різних методів навчання на результативність навчальних досягнень молодших школярів. З'ясовано, що у практиці початкової школи у процесі застосування методів навчання вчителі насамперед звертають увагу на реалізацію освітніх цілей; меншою – на мету формування системи інтелектуальних умінь і навичок і досвіду творчої діяльності; надають перевагу традиційному підходу, аналізуючи переважно зміст навчального матеріалу, не враховуючи рівня сформованості в молодших школярів загальнонавчальних умінь і навичок, уміння молодших школярів виявляти проблеми та розв'язувати їх; не завжди можуть обґрунтувати, чим зумовлено вибір саме таких поєднань словесних методів навчання.

Задля апробації розробленої дидактичної моделі поєднання словесних методів навчання в початковій школі та визначення ефективності дидактичних умов в експериментальній роботі було передбачено вдосконалення підготовки вчителів початкових класів з поєднання методів навчання шляхом їх тренінгової підготовки. Дослідна підготовка вчителів та студентів здійснювалася в умовах організації тренінгових занять на методичних об'єднаннях учителів початкових класів за місцем роботи та у змісті підготовки студентів до виробничої практики, вивчення окремих тем курсу «Педагогіка» протягом 2010–2020 рр. у Центральноукраїнському державному педагогічному університеті імені В. Винниченка та Мелітопольському державному педагогічному університеті імені Б. Хмельницького. Тренінгові заняття сприяли набуттю вчителями навичок конструювання оптимальних умов задля розв'язання завдань освіти молодших школярів шляхом поєднання словесних методів навчання; піднесенню вмотивованості у проведенні уроків; практичному оволодінню сучасними інтерактивними технологіями; сприяли розв'язанню проблеми традиційності в навчанні,

спонукали до пошуку нових підходів використання не лише словесних, а й інших методів навчання, їх оптимального поєднання.

Дані констатувального експерименту дозволили зробити висновок про необхідність пошуку шляхів підвищення результативності застосування словесних методів навчання, експериментальної перевірки сукупності дидактичних умов, що забезпечують ефективність цієї роботи, а отже, сприяють підвищенню якості освіти молодших школярів, подоланню визначених нами суперечностей.

Дослідне навчання проводилося у природних умовах протягом 2005–2014 років і здійснювалось на уроках Ганнівської ЗОШ I–III ст. Петрівської районної ради Кіровоградської області; Комунального закладу «Економіко-правовий ліцей – ЗО I–III ст. №34; ліцею «Сучасник» Кіровоградської міської ради Кіровоградської області; Новоандріївського НВК «ЗОШ I–III ст. – ДЗО» Новгородківської районної ради Кіровоградської області. Формувальний експеримент тривав у кожному класі протягом трьох років. Для кожної ЕГ було визначено контрольну групу. В ЕГ навчалося 395, контрольній – 379 осіб. До експериментальної роботи було залучено 16 учителів початкових класів. Ефективність застосування методів навчання визначалася за якістю досягнення цілей навчання у початковій школі. На першому етапі експериментальної роботи (2005–2008 рр.) реалізувалось поєднання методів навчання, що здійснювалось з урахуванням однієї із дидактичних умов, на другому етапі (2008–2014 рр.) – комплексне врахування визначених нами дидактичних умов ефективного поєднання словесних методів навчання. Під час експериментальної роботи здійснювалось спостереження над перебігом навчальної діяльності молодших школярів; проводилися пілотні зрізи наприкінці навчального року й підсумковий зріз, що дозволяв діагностувати рівень навчальних досягнень молодших школярів і висновувати про якість досягнення освітніх цілей.

У процесі проведення першого етапу експериментальної роботи виявлено, що у класах, де реалізовувалася умова врахування чуттєво-емпіричного досвіду та наявних теоретичних знань у молодших школярів рівень навчальних досягнень у КГ та ЕГ суттєво не відрізнявся. В ЕГ вищими виявилися показники уміння виокремлювати суттєві ознаки виучуваних понять, самостійно наводити приклади, теоретично обґрунтовувати алгоритми аналізу понять; розв'язувати сюжетні задачі; дотримуватися правил граматики під час письма; виявляти інтерес до причин і з'ясування можливих варіантів наслідків паралельно з авторською ідеєю. Результатом реалізації умови узгодження монологічного й діалогічного мовлення в навчанні молодших школярів є підвищення рівня загальномовленнєвих умінь (швидко орієнтуватися у проблемних ситуаціях; швидко оперувати термінами й поняттями; обґрунтовувати й доводити власну думку або результат обчислень; позитивно реагувати на зауваження чи вказівку щодо помилки; приймати спільні рішення, узгоджуючи дії); поглиблення мотивації навчання молодших школярів; набуття особистісного сенсу рівня сприйняття учнями навчального матеріалу; підвищення рівня володіння мисленнєвими

операціями. Результатом реалізації умови врахування зовнішніх зв'язків у поєднанні словесних методів навчання із їх внутрішньою структурою стало підвищення рівня навчальних досягнень молодших школярів і мотивації учіння, відбулися позитивні зміни у швидкості долучення вихованців до виконання завдань, що не передбачали опору на відомий алгоритм виконання; спостерігалася відсутність страху поразки під час обговорення шляху розв'язання прикладу чи задачі; нестандартність мислення; зменшення витрат часу на виконання домашнього завдання; підвищення рівня сформованості міжпредметної компетентності. В усіх ЕГ за результатами виконання підсумкових завдань спостерігали підвищення якості навчальних досягнень із мови, читання, математики та природознавства порівняно з результатами в КГ, що представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

**Рівень навчальних досягнень учнів 4-их класів
(другий етап формувального експерименту)**

Групи	Предмет	Усього осіб	Початковий рівень		Середній рівень		Достатній рівень		Високий рівень	
			К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
КГ	Мова	248	24	9,7	118	47,6	71	28,6	35	14,1
ЕГ		267	16	6,0	81	30,3	109	40,8	61	22,9
КГ	Читання	248	24	9,7	47	19,0	106	42,7	71	28,6
ЕГ		267	15	5,6	24	9,0	131	49,1	97	36,3
КГ	Математика	248	59	23,8	83	33,4	59	23,8	47	19,0
ЕГ		267	48	18,0	61	22,8	61	22,8	97	36,4
КГ	Природознавство	248	36	14,5	71	28,6	94	37,9	47	19,0
ЕГ		267	11	4,2	61	22,8	134	50,2	61	22,8

У ході дослідження виявлено, що у молодших школярів ЕГ на більш високому рівні сформовані уміння аналізу, виокремлення суттєвого, головного; планування ходу й етапів міркування; теоретичного способу розв'язування проблем, оперування термінами й фактами; підвищення впевненості при висловлюванні своїх поглядів і думок, заохочення товаришів до співпраці; збільшення конкретизованих у вимогах та аргументах висловлювань молодших школярів; розширення обсягу виконаної роботи за урок за бажанням більшості дітей; активність у прагненні до групової та парної роботи; збільшення кількості школярів, які самостійно або лише інколи з незначною допомогою / спрямуванням / підказкою вчителя долучалися до виконання роботи; зменшення кількості таких, які не постійно потребували допомоги вчителя у процесі виконання нестандартних завдань; збільшення кількості молодших школярів, які самостійно визначають мету діяльності, докладають вольових зусиль задля досягнення позитивного результату пізнавальної діяльності, самостійно знаходять потрібну інформацію; усвідомлюють свою діяльність і прагнуть її вдосконалити;

мають уміння й навички самоконтролю й самооцінки, внутрішню мотивацію, пізнавальні мотиви учіння; зростання ваги соціальних мотивів учіння. В ЕГ рівень моральної свідомості й почуттів і рівень моральної поведінки молодших школярів КГ корелюють.

Дослідне навчання, яке передбачало на першому етапі варіативне, другому – комплексне впровадження розробленої моделі з урахуванням виокремлених дидактичних умов поєднання словесних методів навчання засвідчило, що характеристики визначених показників рівня навчальних досягнень, пізнавального розвитку й соціалізації молодших школярів ЕГ і КГ на початку експерименту збігаються, а після його завершення суттєво різняться, констатують динаміку квалітативних і калітативних дескрипторів, що дозволяє висновувати про ефективність поєднання словесних методів навчання за визначених дидактичних умов.

ВИСНОВКИ

У дисертації викладено теоретичне узагальнення й нове розв'язання наукової проблеми дидактики початкової школи – удосконалення навчального процесу в початковій школі, що виявляється в теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці дидактичних умов поєднання словесних методів навчання в початковій школі.

1. На основі аналізу філософських, психолого-педагогічних праць визначено, що в класичній дидактиці питання методів навчання й поєднання розглядається відповідно до їх суттєвих ознак (зовнішніх та внутрішніх) і є предметом різних підходів до класифікацій. Дослідники ХХ–ХХІ ст. відзначають, що вибір і поєднання методів є найбільш складним і важливим елементом оптимізації процесу навчання та виховання; словесні методи навчання є найбільш поширеними методами навчання, оскільки забезпечують оволодіння молодшими школярами знаннями про навколишній світ і способами діяльності, лежать в основі формування у них досвіду практичної діяльності, сприяють розв'язанню завдання формування досвіду творчої діяльності, розвитку ціннісного ставлення до світу. Спрямованість словесних методів навчання на досягнення мети початкової освіти обумовлюють особливості їх поєднання, основи для вибору окремих методів навчання.

2. На основі розуміння поняття поєднання методів навчання, яке вказує на таке відношення між методами навчання, що передбачає не механічне поєднання, а внутрішньо зумовлені зв'язки, які взаємно визначають, доповнюють і розвивають певні методи навчання у їх оптимальній відповідності дидактичним цілям, визначено суть поняття «поєднання словесних методів навчання в початковій школі». Поєднання словесних методів навчання в початковій школі – це дія з поєднання бесіди, розповіді, пояснення та інструктажу між собою й іншими перцептивними методами, що є адекватними цілям, змістові освіти, можливостям учасників освітнього

процесу, взаємно доповнюють один одного, засвідчують дидактичні можливості.

3. Розроблено дидактична модель поєднання словесних методів навчання молодших школярів, що складається з цільового, змістового, процесуального й результативного блоків, сприяє досягненню ефективного розв'язання завдань навчання здобувачів освіти, узгодженому формуванню компетентностей, визначених Державним стандартом початкової школи, використанню вчителями початкових класів оптимального поєднання словесних методів навчання на основі їх моделі. Цільовий блок моделі містить мету та функції (освітню, розвивальну, ціннісно-орієнтаційну) поєднання словесних методів навчання в початковій школі. У змістовому блоці визначено поняття «поєднання словесних методів навчання». У процесуальному блоці сформульовано авторське бачення поняття *дидактична умова*, подано його екземпліфікацію, здійснено філіацію в рамках лексикографічної параметризації фахової мови педагогічної галузі: *дидактична умова* – сукупність об'єктивних можливостей, обставин і заходів процесу навчання, що становить результат цілеспрямованого відбору, конструювання і використання елементів його змісту, методів, організаційних форм задля досягнення визначених освітніх цілей. У результативному блоці моделі визначено критерії ефективності поєднання словесних методів навчання в початковій школі: рівень навчальних досягнень (компетентностей) учнів початкової школи; рівень і процес соціалізації молодших школярів; рівень сформованості компонентів навчальної діяльності учнів початкових класів.

4. При виокремленні дидактичних умов поєднання словесних методів навчання спиралися на загально визнані критерії вибору методів навчання: відповідність методів меті навчання; відповідність методів принципам навчання; відповідність змісту навчального матеріалу; врахування рівня розвитку учнів; врахування матеріально-технічного забезпечення навчального процесу; врахування психолого-педагогічних можливостей вчителя.

Обґрунтовано, що ефективність взаємопов'язаного використання словесних методів навчання підвищується за таких дидактичних умов:

– врахування чуттєво-емпіричного досвіду й наявних теоретичних знань у молодших школярів (поєднання словесних методів навчання дозволяє розкривати найбільш оптимальні способи конструювання змісту навчального матеріалу, де будуть відображені як головні, суттєві зв'язки та відношення, так і емпіричний досвід молодших школярів, що сприятиме розвитку психічних процесів здобувачів освіти; інтенсифікуватиме формування їхніх ключових і предметних компетентностей);

– врахування узгодження монологічного й діалогічного мовлення в навчанні молодших школярів, що розглядається як процес сприяння раціональному й усвідомленому навчальному процесу учнів початкової школи (поєднання словесних методів навчання з врахуванням монологічного й діалогічного мовлення є ефективним, коли створюється діалогічність

ситуацій, актуалізується діалог не тільки зовнішній, але і внутрішній, уможливлений на основі створення навчальних проблемних ситуацій; надання переваги індивідуально-груповій і парній формам організації навчання молодших школярів);

– урахування зовнішніх зв'язків у поєднанні словесних методів навчання із їх внутрішньою структурою, що розглядається як процес сприяння раціональному й усвідомленому навчальному процесу учнів початкової школи (урахування структури навчальної діяльності; внутрішніх суперечностей змісту процесу навчання; засвоєння змісту освіти через особистісне значення (метод застосування навчання передбачає оволодіння прийомами розумової діяльності, які одночасно становлять внутрішній корелят методу навчання).

5. На основі аналізу досвіду вчителів початкових класів, здійсненого шляхом анкетування та спостереження над перебігом уроків у початковій школі, визначення проблемних аспектів вибору й поєднання словесних методів навчання, експериментально перевірялися виокремлені дидактичні умови, які забезпечують ефективне поєднання словесних методів навчання в досягненні мети освіти молодших школярів.

Ефективність моделі й дидактичних умов поєднання словесних методів навчання в початкових класах залежить від рівня сформованості готовності вчителів до такої діяльності. Готовність учителів до поєднання методів навчання в початковій школі містить такі компоненти: усвідомлення особистісної й суспільної значущості поєднання методів навчання; позитивна мотивація вдосконалення знань і вмінь у галузі застосування методів навчання; знання про суть методів навчання, їх класифікації, критерії ефективності поєднання словесних методів навчання, порівняльну ефективність окремих методів навчання та їх поєднань; володіння алгоритмами вибору окремих методів навчання та їх поєднань.

Експериментально доведено ефективність моделі й комплексу визначених дидактичних умов поєднання словесних методів навчання молодших школярів. Використана організація освітнього процесу в початкових класах сприяла підвищенню навчальних досягнень учнів, розвитку їхніх пізнавальних процесів й соціалізації. У процесі експериментальної роботи в початкових класах, де реалізовувалася сукупність дидактичних умов поєднання словесних методів навчання, виявлено більша кількість молодших школярів із високим і достатнім рівнем навчальних досягнень, високим і середнім рівнем пізнавального розвитку, ніж у контрольних класах, де навчання здійснювалося за традиційним підходом.

6. Розроблено програму тренінгу й методичні рекомендації щодо вдосконалення професійної майстерності вчителя в оптимальному поєднанні словесних методів навчання в початковій школі, що передбачала реалізацію таких етапів: 1) мотиваційно-установлювального, 2) теоретичного, 3) операційно-діяльнісного; 4) діагностувально-оцінювального.

Дослідження не вичерпує всіх аспектів, пов'язаних із пошуком шляхів підвищення ефективності освітнього процесу в початковій школі шляхом дослідження ефективності застосування методів навчання. Подальша робота передбачає розроблення дидактичних умов ефективного поєднання методів навчання в початковій школі та вдосконалення шляхів підготовки майбутніх учителів початкових класів і вчителів до взаємопов'язаного застосування різноманітних методів навчання.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Кірпота Н. Емпіричні й теоретичні методи навчання як засіб розвитку критичного мислення. *Рідна школа*. 2001. № 4 (855). С. 71–72.
2. Андросова Н. М. Інноваційні технології в школі. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кіровоград, 2010. Вип. 91. С. 29–34.
3. Андросова Н. М. Зв'язок словесних методів із драматизацією у навчанні. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кіровоград, 2011. Вип. 125. С. 30–36.
4. Андросова Н. М. Інтерактивні технології навчання у педагогічних закладах. *Збірник наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. Умань, 2011. Вип. 39. Ч. 2. С. 14–21.
5. Андросова Н. М. Поєднання монологічних та діалогічних методів навчання молодших школярів. *Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки*. Черкаси, 2011. Вип. 196. Ч. I. С. 3–5.
6. Андросова Н. М. Компетентнісний підхід до впровадження інтерактивних технологій навчання. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кіровоград, 2014. Вип. 125. С. 44–48.
7. Андросова Н. М. Узгодженість внутрішньої та зовнішньої ознак методів навчання у процесі взаємопов'язаного використання словесних методів навчання молодших школярів. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. Умань, 2014. Вип. 50. С. 48–55.
8. Андросова Н. М. Проблема поєднання методів навчання у педагогічній теорії і практиці. *Рідна школа*. Київ. 2017. № 4. С. 41–45.
9. Андросова Н. М. Реалізація функцій професійного стандарту у підготовці вчителя початкових класів шляхом вивчення спадщини В. О. Сухомлинського. *Наукові записки Серія: Педагогічні науки*. Кропивницький, 2018. Вип. 172. С. 191–194.
10. Андросова Н. М. Поєднання методів у навчанні школярів. *Формування конкурентоспроможного фахівця в галузі дошкільної та початкової освіти* : колективна монографія / за ред. О. Ткаченко. Харків : Мачулин, 2018. С. 163–189.

Статті у зарубіжних наукових виданнях:

11. Андросова Н. М. Готовність учителя початкових класів до поєднання методів навчання *International Scientific Journal Acta Universitatis Pontica Euxinus Special number*. Varna, Bulgaria. 2013. P. 234–236.

12. Андросова Н. М. Емпіричне дослідження дидактичних умов поєднання словесних методів навчання у початковій школі / Empirical research of didactic conditions of combination of verbal methods of teaching in elementary school. *Innovations in Science and Education: Challenges of our time : collection of scientific papers ; edited by Maryna Dei, Olha Rudenko*. Issue 2. London : IASHE. 2017. P. 216–219.

13. Андросова Наталя. Дидактичні умови поєднання словесних методів навчання у новій українській школі. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. 2020. 2 (23), February. С. 33–38.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

14. Андросова Н. М. Формування комунікативної компетентності засобами словесних методів. *Становлення творчої особистості в умовах компетентнісної освіти : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кривий Ріг, 5–6 листопада 2015 р.)*. Кривий Ріг, 2015. С. 91–94.

15. Андросова Н. М. Технологія вдосконалення готовності вчителів до конструювання ефективного навчально-виховного процесу. *Еколого-валеологічне виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в сучасному освітньому просторі : матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Суми, 09–10 грудня 2015 р.)*. Суми, 2015. С. 90–92.

16. Андросова Н. М. Уміння вести діалог як основа професійної підготовки вчителя. *Естетичні орієнтири дошкільної і початкової освіти: теорія та практика : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Суми, 23–24 лютого 2017 р.)*. Суми : ФОП Цьома С. П., 2017. С. 99–103.

17. Андросова Н. М. Сучасне застосування словесних методів. *Глобальні виклики педагогічної освіти в університетському просторі : матеріали III Міжнародного Конгресу (м. Одеса, 18–21 травня 2017 р.)*. Одеса, 2017. С. 135–136.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

18. Кірпота Н. М. Чуттєво-емпіричний рівень пізнання – основа розумової діяльності молодших школярів. *Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки*. Черкаси, 1999. Вип. 10. С. 63–70.

19. Кірпота Н. М. Емпіричний і теоретичний рівні пізнання в навчанні молодших школярів. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кіровоград, 2000. Вип. 21. С. 49–54.

20. Кірпиота Н. М. Стан реалізації емпіричного і теоретичного рівнів пізнання у початковій школі. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Вінниця, 2000. Вип. 3. С. 61–65.

21. Андросова Н. М. Підготовка вчителя початкової школи до поєднання словесних методів навчання. *Наукові записки. Серія : Педагогічні науки*. Кіровоград, 2004. Вип. 58. С. 24–28.

22. Андросова Н. М. Етична бесіда як приклад поєднання словесних методів навчання. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кіровоград, 2005. Вип. 63. С. 17–20.

23. Андросова Н. М. Словесні методи в контексті інноваційних технологій для школи I ступеня. *Науковий вісник. Педагогіка та психологія*. Чернівці, 2008. Вип. 419. С. 3–8.

24. Андросова Н. М. Поєднання словесних методів навчання у початковій школі: Педагогічні тренінги для студентів та вчителів початкових класів : методичний посібник для студентів спеціальності «Початкова освіта» та учителів початкових класів. Дніпро : Середняк Т. К., 2021. 90 с.

АНОТАЦІЇ

Андросова Н. М. Дидактичні умови поєднання словесних методів навчання у початковій школі. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.09 – теорія навчання. Криворізький державний педагогічний університет, Кривий Ріг, 2021.

У дослідженні проаналізовано сучасний стан проблеми розроблення методів навчання, їх вибору і поєднання; висвітлено ретроспективу поглядів вітчизняних і закордонних фахівців із теми дослідження; визначено сутність поєднання словесних методів навчання в початковій школі; уточнено критерії визначення ефективності застосування методів навчання; проаналізовано педагогічний досвід учителів початкових класів із поєднання словесних методів навчання; розкрито положення щодо вдосконалення підготовки вчителів до поєднання словесних методів навчання. Теоретично обґрунтовано структуру дидактичної моделі поєднання словесних методів навчання в початковій школі; визначено дидактичні умови, виконання яких забезпечує досягнення цілей навчання молодших школярів.

Робота окреслила пошук шляхів підвищення ефективності освітнього процесу в початковій школі шляхом дослідження ефективності застосування методів навчання.

Ключові слова: методи навчання, словесні методи навчання, дидактичні умови, поєднання словесних методів, монологічне та діалогічне мовлення, чуттєво-емпіричний досвід, структура методу, дидактична модель.

Андросова Н. М. Дидактические условия сочетания словесных методов обучения в начальной школе. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.09 – теория обучения. Криворожский государственный педагогический университет, Кривой Рог, 2021.

В диссертации проанализировано современное состояние проблемы разработки методов обучения, их выбора и сочетания; освещена ретроспектива взглядов отечественных и зарубежных специалистов по теме исследования; определена сущность сочетания словесных методов обучения в начальной школе; уточнены критерии определения эффективности применения методов обучения, проанализирован педагогический опыт учителей начальных классов по сочетанию словесных методов обучения; раскрыты положения по усовершенствованию подготовки учителей к сочетанию словесных методов обучения. Теоретически обоснована структура дидактической модели сочетания словесных методов обучения в начальной школе, определены дидактические условия, выполнение которых обеспечивает достижение целей обучения младших школьников.

Работа обозначила поиск путей повышения эффективности образовательного процесса в начальной школе через исследование эффективности применения методов обучения.

Ключевые слова: методы обучения, словесные методы обучения, дидактические условия, сочетание словесных методов, монологическая и диалогическая речь, чувственно-эмпирический опыт, структура метода, дидактическая модель.

Natalia M. Androsova. Didactic conditions for combining verbal teaching methods in elementary school. – Research work. The manuscript.

The dissertation to obtain a PhD research degree in the field of Pedagogy; specialty 13.00.09 – the theory of education. Kryvyi Rih State Pedagogical University, Kryvyi Rih, 2021.

The timeliness of the study of the interconnected use of verbal teaching methods represents the tendencies of the Ukrainian education to humanize the educational process, giving it a personality-oriented direction. The concept of method in the context of a systemic approach as a system object which includes the types and methods of interrelated orderly activities of teachers and students learning activities, actions and operations that ensure the achievement of certain goals and objectives.

The dissertation research analyzes the current state of the problem of developing teaching methods, choices and combinations; a retrospective of views of domestic and foreign experts on the research topic is covered; the essence of the combination of verbal teaching methods in elementary school is determined; specified criteria for determining the effectiveness of teaching methods. The essence of the concepts “didactic condition”, “teaching method”, “combination of verbal teaching methods” in relation to the application in elementary school is specified; a systematic approach to the combination of verbal methods is substantiated; the

pedagogical experience of elementary school teachers in combination with verbal teaching methods is analyzed; revealed provisions for improving the training of teachers to combine verbal teaching methods.

The study outlined the search for ways to improve the efficiency of the educational process in elementary school through a study of the effectiveness of teaching methods.

The structure of the didactic model of combining verbal teaching methods in elementary school is theoretically substantiated. An experimental verification of the selected didactic conditions was carried out.

Recommendations for the implementation of the developed model in the educational process have been proposed. The effectiveness of the model of combining verbal teaching methods has been experimentally confirmed and substantiated, qualitative growth has been recorded according to certain criteria in the groups where the proposed model has been implemented.

The scientific novelty of the research results is that for the first time a model was developed and didactic conditions for combining verbal teaching methods (narration, explanation, conversation, instruction) were determined, namely: taking into account sensory-empirical experience and available theoretical knowledge of students; coordination of monologue and dialogic speech in the education of elementary schoolchildren; taking into account external connections in the combination of verbal teaching methods with their internal structure, the implementation of which contributes to the effective achievement of the goals of teaching elementary school students and rationalization the work of elementary school teachers; the criteria for determining the effectiveness of combining verbal teaching methods in elementary school have been clarified; provisions for the development of training sessions for teachers in order to create optimal conditions for the effective solution of problems of student education in the process of combining verbal teaching methods in elementary school.

The practical significance of the obtained results is to develop a didactic model of combining verbal teaching methods in elementary school. The research materials became the basis of the developed methodical materials for elementary school teachers and students of pedagogical institutions of higher education in the field of training 013 Elementary Education and the section of the collective monograph on the formation of the ability to create optimal conditions for effective learning environment.

Key words: teaching methods, verbal teaching methods, didactic conditions, combination of verbal methods, monologue and dialogic speech, sensory-empirical experience, structure of the method, didactic model.

АНДРОСОВА Наталя Миколаївна

**Дидактичні умови поєднання
словесних методів навчання у початковій школі**

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук за спеціальністю
13.00.09 – теорія навчання

Формат 60×84/16. Ум. др. арк. – 1,17. Авт. арк. – 0,9.
Тираж – 100 пр.

Друкарня С. Г. Щербенка «Літерія»
вул. Рокоссовського, 5/3, м. Кривий Ріг, 50027
097-192-20-77

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4561 від 13.06.2013 р.